

ЗІНОВІЙ ШТОКАЛКО В ДУХОВНОМУ КОНТИНУУМІ БАНДУРНОГО МИСТЕЦТВА ХХ СТОЛІТТЯ

Щедра українська земля впродовж віків наділяла талантами своїх видатних синів і дочок, які працювали в різних галузях знань і творчості задля розвитку народу та розбудови держави. І сьогодні для сучасників та кожного наступного покоління безцінною національною скарбницею є творчий доробок видатних діячів культури, з якого можна черпати знання, досвід, силу й натхнення, тому що все це є нашим духовним корінням.

Пропонована увазі читачів колективна монографія про видатного бандуриста ХХ століття Зіновія Штокалка виходить у світ із нагоди 100-літнього ювілею від дня його народження та має на меті розкрити унікальні грані цієї творчої особистості. Адже, незважаючи на непересічну роль Зіновія Штокалка в історії українського національного музичного мистецтва та його багатогранну творчу спадщину, постать цього талановитого митця досі залишається не досить дослідженою і маловідомою як у середовищі сучасної творчої інтелігенції, так і в широких колах суспільства.

Зіновій Штокалко (1920–1968 роки, літературний псевдонім – Зіновій Бережан, оскільки митець народився в Бережанському повіті, що на Тернопільщині) – універсальна особистість української культури й науки, людина «ренесансових масштабів», яка реалізувала свій великий творчий потенціал у багатьох гуманітарних сферах діяльності: бандурному виконавстві, відродженні архаїчних традицій українського епосу, малярстві, літературі, теоретико-методичних працях із гри на бандурі, фольклорно-етнографічних та звукорежисерських студіях, наукових відкриттях у галузі медицини та фаховій лікарській практиці.

На життєву долю Зіновія Штокалка припали буремні часи національно-визвольних змагань, військових лихоліть Другої світової війни, вимушеної еміграції, що стали для нього підґрунтям особистісного ствердження ідеології служіння рідному народові задля його політичного й духовно-культурного розвитку.

Вшановуючи свого видатного земляка, Тернопільська обласна рада підтримала ініціативу факультету мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та проголосила 2020 рік у Тернопільській області Роком бандури, щоб належно відзначити столітній ювілей Зіновія Штокалка та популяризувати бандурне мистецтво як одне з найбільш репрезентативних явищ української національної культури.

До цього масштабного проекту з відзначення Року бандури були залучені культурно-освітні установи, мистецькі спілки та громадські

організації, учителі й викладачі навчальних закладів міста Тернополя та області, керівники обласних, районних і міських органів влади. Була розроблена широкоформатна програма регіональних, всеукраїнських і міжнародних заходів із відзначення цієї події. Згідно з програмою планувалися урочини в рідному селі Зіновія Штокалка та відкриття меморіальної дошки на Бережанській гімназії; тематична виставка в Тернопільському обласному художньому музеї; проведення міжнародної науково-практичної конференції «Кобзарство: діалог модерної перформанси і духовної традиції» та відкриття скульптурної композиції «Бандурист» на Алеї мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; проведення Всеукраїнського фестивалю-конкурсу кобзарського мистецтва «Срібні струни» імені Зіновія Штокалка серед студентів закладів вищої, фахової передвищої освіти та учнів спеціалізованих навчальних мистецьких закладів, виконавців на українських струнних музичних інструментах; видання життєписно-бібліографічного нарису та монографії, присвяченої Зіновію Штокалку; висвітлення життя й діяльності видатного бандуриста в тематичних теле- та радіопередачах у засобах масової інформації; проведення презентацій бандурних колективів, солістів-бандуристів – лауреатів конкурсу «Срібні струни» – з організацією семінарів-практикумів для викладачів бандури мистецьких закладів освіти й культури міста Тернополя та окремих районних центрів області.

Однак «буремна доля» втрутила у процес вшанування спадщини З. Штокалка та самої пам'яті про нього. Пандемія коронавірусу, яка охопила світ із першої половини 2020 року, суттєво переорієнтувала та змістила акценти життєдіяльності цілого суспільства, тому програму ювілейних заходів не вдалося реалізувати в повному обсязі. Проте віримо, що це тимчасово. Адже для організаторів і виконавців, усіх, хто брав участь у підготовці програмних заходів, хто мав можливість долучитися своєю присутністю до життєстверджуючих мотивів бандурної спадщини Зіновія Штокалка, Рік бандури став:

- часом паломництва до джерел української національної ідентичності;
- відкриттям історичної правди про репресованих діячів української культури;
- нагодою пізнати через бандурне мистецтво фундаментальні морально-етичні константи українців;
- засобом очищення української свідомості в цей час, коли знову зміщені пріоритети та підмінені ціннісні життєві орієнтири;

– часом нового злету вільної української душі, наповненої жагучим поривом переможної пісні.

Зберегти сьогодні творчий доробок Зіновія Штокалка для майбутніх поколінь стало значущим духовним і професійним завданням для багатьох науковців, педагогів, концертуючих бандуристів, яким пощастило вже пізнати цю багатогранну спадщину. Тому у пропонованій колективній монографії зібрано цілу плеяду авторів із провідних наукових, культурно-мистецьких установ та навчальних закладів України, які репрезентують широкий спектр думок, об'єднаних дискурсом традиційного й модерного бандурного виконавства.

У цьому виданні висвітлюється одна з найсуттєвіших творчих граней митця – Штокалко-бандурист, оскільки саме в цій іпостасі він належав до тієї когорти культурних діячів, які визначали шляхи розвитку бандурного мистецтва в Україні та країнах світу, куди емігрували українці у ХХ столітті.

Осмислення творчої спадщини Штокалка-бандуриста є актуальним на сучасному етапі розвитку української музикознавчої думки. Доробок видатного митця розглядається в монографії як у світлі історично сформованих музичних традицій, так і на тлі розвитку сучасного національно-культурного життя суспільства, що становить новизну цього видання.

Один із засновників і чільних теоретиків Мистецького українського руху в еміграції, український письменник і перекладач Ігор Костецький так писав про Зіновія Штокалка: «Людина-бандурист. Це значить: вона володіє унікальним музичним інструментом, звук якого впливає на душу, як впливали на душу того легендарного полоненого хлопця пахощі терпкопахучого полину, степового євшан-зілля. Ми дуже багато і дуже розумно говоримо й пишемо про націю, націоналізм, визначаємо межі національного й вселюдського, – що, мовляв, на що впливає і що із чим взаємиться, – але вистачить тільки одного удару десятих перстів по віщих струнах збереженого нам традицією інструмента, щоб усі ми, понад нашими віруваннями і партійними переконаннями, відчули себе українцями, відчули себе кимось, хто у віках витворив шляхетну душу, шляхетну пісню, що втілює в собі найкращі прагнення людської душі».

Штокалка-бандуриста можна вважати консерватором у сенсі охорони національних основ моралі, віри, традиційних надбань минулого. Він шукав чисті первні старовинних форм у кобзарському мистецтві в історичній глибині козаччини, гайдамаччини, у сивій давнині Київської Русі. Він належав до тих бандуристів, які не визнавали виконання класичного академічного репертуару в перекладі для бандури, відстоював автентичний репертуар, пошуки новітнього

кобзарського репертуару відповідно до національної самобутності інструмента.

Зіновій Штокалко підтримував ідею відтворення на бандурі давнього репертуару для лютні, вивчав гуслі, торбан, а також був першим, хто звернувся до реконструкції середньовічного епосу – билин Київського циклу, виконання яких у добу Київської Русі супроводжувалося грою на гусях вертикального типу тримання, що стали одним із вихідних зразків під час формування сучасної бандури.

У кобзарській діяльності З. Штокалко виявив себе митцем-експериментатором, новатором, зокрема, щодо жанру билин. Він не тільки відшліфував текст, знайшовши адекватний старослов'янському український зміст, а й шляхом експериментування створив музичний супровід, стилізуючи звучання гусел – спорідненого з бандурою старовинного інструмента. Саме він повернув кобзарству стилістичну цілісність, блискуче поєднавши традиціоналізм із широким новаторським розвитком, сформував нову модерну квінтесенцію кобзарського мистецтва.

Сьогодні творча спадщина Зіновія Штокалка не втрачає своєї актуальності, користується великою увагою з боку як бандуристів України, так і представників діаспори, які знаходять у ній засоби збереження й розвитку кобзарських традицій. Нині вивчення бандурного мистецтва вийшло на рівень розуміння його як виразника національно-культурної ідентичності народу.

Автори й упорядники підготовленого видання висловлюють захоплення багатогранністю творчих виявів митця та відчувають моральний обов'язок познайомити громадськість України з усіма гранями таланту композиторської, малярської, літературної і наукової спадщини Зіновія Штокалка-Бережана. Висловлюємо також сподівання, що зібрані й висвітлені в монографії матеріали та дослідження про митця й реалізацію його ідей у сучасному культуропросторі слугуватимуть вагомим доповненням до духовної мозаїки української культури.